

Tori hobuse kultuuriline vaade läbi etnoloogi pilgu

Merike Lang
juhatuse liige
Sihtasutus Eesti Maaelumuuseumid
Toris 5.04.2024

Sihtasutuse Eesti Maaelumuuseumid juhina olen tänulik kõigile tänastele ettekandjatele arutlemaks tori hobuse aretamisega seotud eri tahke. See on olnud huvitav ja hariv päev. Eriti hindan seda, et kohale on tulnud väga erinevaid kõnelejaid. Tänan Agris Juhkovit tema veenmisjõu eest kava kokkupaneku nimel.

Nagu algul öeldud, oli tänane seminar seotud hiljutise uudisega, et Sihtasutus Eesti Maaelumuuseumid kavatseb anda tori hobuse aretuse Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse ja sealt edasi UNESCO kultuuripärandi nimekirja. UNESCO teemal on siin juba teistes kontekstides räägitud. Et saan end lugeda tori hobuse aretusega seotud kultuuripärandi idee algatajaks, siis pean vajalikuks anda ka omapoolseid selgitusi, miks pidasin ideed vajalikuks.

Kõigepealt, miks aretamine? Enamuse siinolijate erialast tulenevalt on aretamise mõiste väga konkreetselt seotud eelkõige loodusteadusliku aretustegevuse, selle eesmärkide, metoodika ning ajalooga. Pärand on selles valdkonnas tänapäeval mõistetav peamiselt seoses looma n.ö aborigeensuse või puhtatõulisusega. Kindlatel tingimustel lisandus siia 2001. a ohustatud tõu mõiste vastavate kaitse ja säilitamise programmide ning riiklike rahaliste toetuste juriidiliste regulatsioonidega.

Paraku on nii, et ühiskond liigub aina suurema spetsialiseerumise ja killustumise suunas, mis ei pruugi alati parimaid lahendusi anda. Interdistsiplinaarsus on veel lapsekingades. Nii võib tekkida küsimus, kas poleks õigem vaadelda kultuuriliselt pigem mingeid üksikuid nähtusi ja oskusi – nagu näiteks tori hobune loogarakendi traditsiooni kandjana või siis talupojahobuse traditsiooni kandjana või miks ka mitte siis Tori Hobusekasvanduse identiteedi elushoidjana või midagi muud üllast. Kõik igati kenad mõtted ja igale mõttele leiaksime kindlasti ka oma pooldajad. Mina pakkusin kolleegidele pealkirjaks siiski aretuse ja seda põhjusel, et kultuuriliselt hõlmab see neid kõiki tegevusi ja veel lisaks muidki. Ma ei tahtnud tori hobuse tänaseks niigi killustatud maailma veelgi killustada. Pigem tahaks katsetada kilde kokku kleepida.

Muidugi kasutatakse aretuse teaduskeeles täpseid mõisteid ja tähendusi, mis erinevad kultuurilistest ning neid ei saa ehk segada.¹ Mina pole aga ei hobusekasvataja ega loodusteadlane ega ka mitte jurist. Olen etnoloog ja minu eriala keskseteks mõisteteks on inimene, kogukond, kultuur ja ühiskond. Etnoloogiateadus püüab mõtestada ühiskonna tervikut läbi üksiku või vastupidi.

Kultuuri uuriv etnoloogia keskendub inimesele, kelle käitumisel on üldjuhul mingi tähendus. Inimestel on omad seisukohad, mida on vaja mõista ning vastata küsimusele „miks?“.

Inimkäitumisel on alati kontekst, mida peab arvestama ning etnoloogilisel vaatlusel mitte unustama ka uurija refleksiivset mõju analüüsile. Püüan vaadelda teemat Tacituse eeskujul *sine ira et studio* ehk erapooletult.

Nagu täna kuulsime, on tori hobuse aretuse kontekstis inimesel läbi ajaloo olnud väga eriline roll. Loodus ise pole selle peale tulnud, et Eesti kultuuriruumis peaks sellist hobust olemas olema. Ta on aretaja loodud tarbe- ehk kultuurhobune, kes on teadlike aretusreeglite järgi pika ajaloo jooksul kujundatud vastavalt hobuse tervisele ning tarbija tegevusalade nõudmistele hobuse välimikust, söödatarbimisest, jõudlusest ja iseloomust – st vastavalt ajastu turukonjunktuurile. Ja kuigi tori tõu kujunemise ajaloos on aretuse eesmärk olnud defineeritud põllumajandushobusega, on tõu täiustamine jätkunud vastavalt muutuvatele oludele ikka edasi, eelkõige kultuuriliselt vajaduspõhistel eesmärkidel, järgides tõu säilituse bioteaduslikke reegleid.

Kaasajal on ühiskonnas tulnud prioriteetselt päevakorda ohustatud tõugude ja loodusliku mitmekesisuse säilitamise taotlus. See on tänapäeva globaalne turunõudlus. Erinevus senisest kohalikust traditsioonist seisneb selles, et selle nõudluse täitmist kontrollivad institutsioonid ei haara tõuaretuse tervikut. Nende valdkond põhinebki ühel kitsalt eesmärgistatud strateegial, puudutades ainult nende poolt hallatavat teemat ehk liikide ohustatuse globaalset probleemi. Kuna see on rahaliselt väljendatud, siis rahastaja määrab reeglid. Julgen öelda, et kultuuriliselt on siin tegemist lõksuga, seda juhul, kui unustada, et hobuse jätkusuutlikkuse puhul säilib aretusel ka pikaajase kultuurilise tarbeväärtuse nõue. Tori hobune ei peaks muutuma ju üksnes geenipuhtaks loomaaialoomaks. Usun, et ka seadusandja eeldab just hobukasvatajate kui spetsialistide vastutust otsustamiseks, kuidas säilitada hobuse jätkusuutlik tarbimisväärtus ja kas seda on otstarbekas saavutada just pakutud strateegia meetmeid kasutades või hoida oma rada. Soov leida igast pakutud riiklikust toetusideest kasu, tekitab konkureerivat usaldamatust

¹ R. Kollom. Kati Imedemaal. (ESHKS infoleht nr 26 2004). <https://estsporthorse.ee/cms-old/wp-content/uploads/2021/06/TORI-POLEEMIKA-2.pdf>

ning vaadete ja eesmärkide paljusust (kolm tori hobuse tõuraamatut). Tekivad vaidlused ja solvumised ning ühisosa leida on raske, kuigi targalt tegutsedes mitte võimatu.

Tegelikult kuuluvad vaidlusedki tori hobuse aretuskultuuri juurde. Need on käinud juba ligi sajandi, ehk eriti alates sellest, kui tori hobune sai 1925. a tunnustatud tõuks. Veel pool sajandit varem ehk kaudselt tori hobuse otsingute ajal, hakkas eesti hobuse ardennidega parandamise üle vaidlema C. R. Jakobson. Tartu Ülikooli veterinaararstlane Karl Tagepera nimetab seda 1931. a ajakirjas „Meie hobune“ ärkamisaja tegelaste kampaaniaks, kes lasid end lipukirjas leiduvast „eesti“ nimetusest eksiteele viia.² Tagepera enda algatatud vaidlusi õige ja vale tori hobuse üle seoses postjee-bretooni hobuste sissetoomisega nimetab Heldur Peterson vaidlusteks muna ja kana esmasuse üle.³

Kaasaja väitlusi jälgides väidan, et pea kõigi vaidlejate ühiseks jooneks on mure tori hobuse tuleviku pärast. Erinevus on vaid liidetavates, kelle üle muretsetakse. Vaidluste kommunikatsioonis tekib aga ka rataste vahele jääjaid. Näiteks läheb mulle hinge ühe hobukasvataja avaldus sotsiaalmeedias, mida osundan:

„... olen mitu tallitait hobuseid kasvatanud ise õpetanud, samas austan 100 a tõuraamatut, kus on minule olulised eeskujud ja nüüd keeravad nad hauas küll ringi.... Teades kui palju panustasid just tegudes hobuste heaolusse Hobused tallis vaatavad sind siiralt, ootavad. Leian ,et tegelege ja hoolige rohkem oma hobustega, siis on vähem aega seaduseid seada Vabandan enda hobuste ees, kes mulle on palju karikaid teeninud, tõuloomal esinenud, sõidu,- ja veokatsetel käinud, olen tänulik, Teile mu kallid! Ja nüüd on traditsioonidel lõpp, sunniviisiliselt, ajalugu ei loe.“

On kahju tunnistada, et kaasaja ohustatud maailma kontekstis ei taha loodusteadus ja kultuuritraditsioon vahel kuidagi kokku sobida. Näeme näiteks vaidlusi ainsa Eesti töökorras oleva ajaloolise vesiveski töö üle Hellenurmes, mis ei sobi kokku kalavarude taastamise eesmärkidega. On tekkinud vajadus justkui alustada mingist ajast otsast peale, justkui tunneksime süüd ajaloolise kogemuse ees, mil masinapurustajad ei suutnud ära hoida loodust hukutavat tööstusrevolutsiooni. Pöördelised muutused on alati olnud rasked. Olgu siin toodud hobundusest üks tänapäevaks üsna naljakavõitu näide 1931. a „Meie hobusest“. A. Spindler⁴ arutleb mootori või hobuse eelistamise teemal:

Suured ärid läksid alul tihti täielikule motoriseerimisele, et olla „moodne“. Nüüd aga pöördutakse pettunult hobuste juurde tagasi, kuna tänapäevane majanduslik olukord sunnib igalpool ettevõtteid suurimale kulude kokkuhoidmisele ja kuna autod ei kujuta käesoleval ajal enesest enam midagi uut, pealegi osutuvad nägusad rakendid paremaks reklaamiks kui imekirjuks värvitud autod. /.../

² K. Tagepera. Mida ennustada ardennide kasvatajatele? In: „Meie hobune“, 12 vihk, juuni 1931, lk 64

³ H. Peterson. Tori hobusekasvanduse ja tori tõu kujunemine. In: Tori Hobusekasvandus 160. EPM 2017, lk 61.

⁴ A. Spindler. Veoasjandus ja hobune. „Meie hobune“ III aastak., 10. vihk, 1931, lk 4 ja 5.

Ühte ei tohi silmast lasta. Tööstus teeb järjest edusamme mootorite valmistamisel; seepärast peab ka hobusekasvatust kõigis oma allosades sellega sammu pidama võistlusvõimeliseks jäämiseks. Selleks läheb tarvis: järjest paremaid hobuseid, paremaid vankreid ja rakmeid, paremaid hobusetöömehi.

Tegelikult tuleb täna julgeda avalikult välja öelda, et tervikvaates ei olene tori hobu jätkusuutlikkus mitte üksnes sellest, kas hobune on vereliselt õige või vale. Tulevik oleneb väga palju ka sellest, kas ühiskonnas ja eriti kogu hobukogukonnas endas on iga üksikut kogukonna liiget – hobuse aretajat või kasutajat või niisama fännajat – väärtustavaid hoiakuid. Paraku on need hoiakud meie vaesunud Eestimaal taandatavad rahale. Nii on üks hobusekasvataja sotsiaalmeedias hüüatanud: „... see on RAHA, mis on ju nüüd see õige tori hobune“. On tõesti kahju, kui raha on saanud tähtsamaks tõu pikemast perspektiivist ja aretusteadmistest. Nii saan väita, et täna on ohustatud ka teatud oskusi, hoiakuid, elustiili ja väärtusi kandev tori hobuse kogukond. Ja see on see, millest UNESCO kultuuripärand muutub keskkonnas tegelikult hoolib. See on ka see, millele tahtsin ideed välja käies tähelepanu juhtida.

Loodan, et vaimse kultuuripärandi nimistu võiks olla üks selline tee, mis võiks aidata tori hobuse kogukonda tulla toime muutustega, sest nimistu väärtustab inimesi, teadmisi ja tegevusi, mida selle hobuse nimel tehakse. Siin räägiti täna juba turundusest ja brändist. Tori hobuse nimi on toimiv bränd ja selle olemasolu kadestatakse. Bränd ei anna otsest ja garanteeritud rahalist toetust, pigem nõuab panustamist, kuid selle olemasolu võib tuua rohkem kasu kui 250-eurone aastane toetus ohustatud tõugu hobusele. Bränd ei saa aga toimida üksteise vaadete ja hobuste vaenamise õhkkonnas.

Maaelumuuseumid tahavad tori hobuse aretuse vaimse kultuuripärandi nimestiku nimel uurida ja tutvustada kogu mitmekülgsede eesmärkidega tegutsevat kogukonda. Me soovime, et traditsioonilised aretusteadmised, üritused, katsed, hindamised, seminarid ja koolitused, mis on olnud tori hobusega läbi aegade seotud, oleksid vähemasti Tori Hobusekasvanduses mitte erinevate tõuraamatute järgi toimuvad, vaid kõigi tori hobuste pidajate tarbeks organiseeritud. See võimaldaks siis ka võrrelda eri aretuseesmärkide tulemusi ja fännidelgi oleks õpetlikum pealt vaadata. Saaksid ka vana-tori tõuraamatu hobused katsetele, kui neid muidu ei tehta.

Kultuuripärandi nimestiku mõttes on väga ainulaadne, et tori hobuse kogukonna algus on täpselt dateeritav ja lokaliseeritud Toriga. Tänapäevaks on kogukond levinud üle Eesti ja välismaalegi. Ma ei eita, et nõuannete ja koolituste organiseerimine on iga aretuseltsi enda rida ja see on hea, kui neid nõuetekohaselt ka eri kohtades tehakse. Meie siin tahame hoida

n.ö interdistsiplinaarset joont, et toimetada mitte südamevalu ja kuulujuttude pinnal, vaid tori hobuse säilimise nimel tänaseid eri aretussuundi tutvustavas ja nende üle ühiselt diskuteerivas ruumis. Palju tänu teile kõigile, et selline esimene katse täna õnnestus.

Usun, et hobuste aretuse ja kasvatamise eesmärgid on seotud elujõulise hobuse kvaliteedi saavutamisega. Kokku tuhandepealise tori hobuse elujõulisus on olenev sellest, kuidas tänaseks paraku eri tõuraamatutesse jagunenud aretajad oma eesmäärke parima tulemuse nimel täidavad ja kuidas teistega arvestavad. Hobusetõu ohustatus annab kogukonnale missiooni. Kas see murraks ka ärisaladused, mis piiravad geneetilisi uuringuid? Hobumajanduse aluseks Eestis on iga hobupidaja usaldusväärsus ja teadmised, kliendi turvalisus teenuse kasutamisel ja looma heaolu nõuete täitmine. Näited vastupidisest:

„Aretus on hobusekasvatuse oluline ja lahutamatu osa, millele kahjuks paljud hobuseomanikud tähelepanu ei pööra. Paaritamisel ei valita tätku mitte sobivuse, vaid asukoha järgi. Jõudlust ei võeta tõsiselt.“⁵

„Tulevikus näen tori hobusel kindlat kohta meie kõrval. Soovin, et hobustel oleks müües õiglane hind ja et aretuses tehtaks ikka kaalutletud valikuid, mitte ei toodetaks lihtsalt varssu, keda siis hiljem odavalt müüakse, ka inimestele, kes tegelikult ei oska hobusega ümber käia.“⁶

Kultuuripärandi nimestikku kuulumine peaks lisama iga hobusekasvataja töösse vastutust avalikkuse ees. Kaasaja turg on sõltuv vastutusest kliendi ees ja sellest oleneb ka hobuomaniku sissetulek.

Me alustasime aasta tagasi Tori Hobusekasvanduse endiste töötajate mälestusõhtute korraldamisega. Tahame neid õhtuid jätkata. Tegelikult huvitab meid uurida tori hobuse kasvatajate laiemaidki ringkondi, et salvestada rohkem nende teadmisi. Kui räägitakse, et tori hobune peab traditsiooni kohaselt vastama mingile vajadusele, siis tegelikult me ju ei tunne ei pakkumisi ega vajadusi. Võimu- ja konkurentsivõitluses kõlavad vahel selle taustal halvamaigulised stereotüübid, et tori hobune on kõigest odav sporthobune või vaese pensionäri lemmikloom, keda polegi enam vaja. Aga kui vaesemad või pensionärid tõesti vajavad kokkupuudet tori hobusega või ei unista sportlaskarjäärist, siis ei tasu nende soove ju alavääristada. Minul endalgi tasus jõuda lausa pensioniikka, et sõandada lõpuks istuda hobuse selga. Hing tundus sel hetkel küll rohkem värisevale hiirekesele sarnanev, aga tegelikult kirjeldan end tagantjärele tõelise kangelasena. Tori hobuse kui traditsiooniliselt rahuliku, sõnakuuleliku, teotahtelise ja majesteetliku kasvuga hobuse kasvatajad saavad UNESCO kontekstis häbenemata pakkuda teenuseid, mis huvitavad nii tavalisi peresid või pensionäre

⁵ Roomet Vahtras. Hobuste pidamine – minu hobi. In: Tori Hobusekasvandus 160. EPM 2017, lk 159

⁶ Maret Kasemets. Minu tegemised hobustega. In: Tori Hobusekasvandus 160. EPM 2017, lk 180

kui ka näiteks psüühiliste probleemidega inimesi. Vaimsed probleemid maailmas aina süvenevad. See sihtgrupp saab kasutada üle-eestilist hobutallide taristut, aga hipoteraapeute napib. Kuidas neid koolitada? Näiteks Vabariigi Presidendi abikaasa, proua Sirje Karis on noorte vaimse tervise probleemid oma südameasjaks võtnud ja seda mitte üksnes Eesti piires. Kas saame teda toetada?

Vaatamata aretajate unistustele, ei saa aga Maaelumuuseumid olla riiklik keskne Tori hobusekasvandus selle kunagises võimsas ajaloolises mõttes või tõulava, kuigi kvaliteetkarja ja varssasid tahame omada küll. Samuti ei ole meil lootust muutuda hobumajandussektorit tasuta teenindavaks keskuseks. Meie omanikul pole selle lubamiseks ei võimalusi ega soovi. Meie saame teid kõiki aidata vaid töötades koos teiega ühises reas ja võrgustikus üksteist täiendades kogu pärandtegevuse oskuste spektris. Seda ikka tori hobuse parema tuleviku nimel UNESCO kultuuripärandi nimekirja toel. Hea maine aitab nii meid kõiki kui ka Tori alevikku, mis on oma ajaloos siit läbi käinud eri maade hobutõugudega olnud lausa globaalne küla. Mäletan uhkusest särama löönud Poola suursaadikut Hetmani skeleti ees kui ta sai teada, et tema kodumaalt pärinev hobune on pannud aluse ühele Eesti kuulsamale hobutõule.

Ja lõpetuseks. Minu kompetentsi ei kuulu hinnangu andmine PTA vastusele meie järelepärimisele, milles palusime ametlikku, kirjalikku tõendust EHS-is kuuldule, et üks hobune võib kuuluda mitmesse tõuraamatusse. Kas saadud vastus oleks lahendus tori hobuse vaidlustele, on teie öelda? Minule tundub, et see lahendaks 100-aastase tõuraamatu probleemi ja avaks tee aretusseltside koostööle:

Ohustatud tõugu looma pidamise toetuse saamiseks peab loom vastama maaeluministri 23.12.2022 määruse nr 82 § 5, milles on toodud nõuded toetusõigusliku looma kohta.

Kui loom on kantud mitmesse tõuraamatusse, siis iga tõuraamatupidaja haldab ise enda peetava tõuraamatu andmeid. Kuna erinevate tõuraamatute andmed on hobuslaste registris seotud ühe hobusega, siis hobuse andmete haldusõigus tuleb anda tõuraamatupidajale, kel on tarvis hobuse tõuraamatu andmeid muuta/parandada/täiendada ja see ei mõjuta hobuse ohustatud tõugu looma pidamise toetuse toetusõiguslikkust.

Piret Hommuk
Peaspetsialist
Loomatervise ja -heaolu osakond
Põllumajandus- ja Toiduamet

Tänan tähelepanu eest!